

Književne vijesti.

Proučavanje etruščanskoga jezika s osobitim obzirom na zagrebačke mumijine povoje.

Već u prvoj svesci nove serije ovoga časopisa mogao je prof. Brusina izvijestiti o nekim publikacijama, koje su se bavile etruščanskim tekstom zagrebačkih mumijinih povoja. To je bilo tek nekoliko godina iza publikacije Krallove, koji je uopće prvi otkrio, da se tu radi o etruščanskom napisu. Od toga vremena pa do danas nastala je o tom veoma važnom spomeniku cijela literatura. Krall je doduše tekst izvršno pročitao i objelodanio faksimile, tako da je bilo moguće proučavati napis po toj publikaciji, ali se je uza sve to našlo i iza njega učenjaka, koji su mislili, da im valja proučavati original. Tako je u tu svrhu početkom ovoga stoljeća boravio duže vremena u Zagrebu glasoviti etruskolog Alf Torp, a ljeti g. 1910. posvetio je tome poslu po prilici mjesec dana Gustav Herbig. Obojica su se osvjedočila o tome, da je Krallova publikacija savjesna te su mogli ispraviti samo neke sitnice. Herbig je našao neznatan novi ulomak teksta među povojima, koji su u muzeju izloženi, a nemaju napisa.

Krall dakako nije sa svojom publikacijom mislio riješiti problema etruščanskoga jezika, nego se je zadovoljio time, da taj spomenik privede proučavanju strukovnjaka. Do toga vremena bilo je o etruščanskom jeziku već jako mnogo pisano i raspravljano. Kako hrvatski narodni muzej posjeduje najveći spomenik toga jezika, to držim da je opravdano, da se u ovom časopisu ukratko prikaže dosadašnji razvoj etruskologije kao znanosti i da se i kasniji njezin razvitak drži u evidenciji. To će biti tim korisnije, što će i u kasnija vremena biti teško moguće sakupiti svu važniju literaturu. Lijep prijedlog o radu na tom polju napisao je Skutsch u Pauly-Wissowinoj encyklopediji VI st. 770 i d. Taj je članak preveo na talijanski i popratio mnogim opaskama G. Pontandolfi (Firenze 1909.). Jako je lijep i prijedlog, što ga je napisao A.

Trombetti pod naslovom: Sulla parentela della lingua etrusca u Memorie della r. Accad. d. Scienze d. inst. di Bologna; classe di scienze morali Serie I, tomo II (1907/8) str. 167—221. Po ove dvije radnje prikazana je u ovim recima starija literatura o etruščanskom jeziku. I starije sam publikacije imao u ruci, u koliko sam mogao da do njih dodem. Samo u nekim slučajevima, gdje to nije bilo moguće, preuzeo sam data iz gore navedenih prijedloga.

Prvi istraživaoci etruščanskoga jezika mogli su svoja proučavanja da osnuju jedino na napisima. Te je doduše prvi izdavao štampom i tim učinio pristupačnima cijelom učenom svijetu tek Justus Lipsius, ali su ih već jedno stotinu godina prije proučavali talijanski učenjaci. Od ovih su neki mislili, da etruščanski jezik dolazi od hebrejskoga, za koji se je držalo, da je majka svih jezika. Između 1616. i 1619. napisao je Škot Thomas Dempster djelo De Etruria regali, ali je ono štampano tek sto godina kasnije (1723.). Tome je izdanju napisao dodatak Phil. Bonarota. Dempster je držao, da etruščanski jezik spada u istu porodicu, u koju spadaju i ostali italjski jezici (retski, oskički, umbrijski, faliskički), dok Bonarota već zna, da je etruščanski jezik različan od ovih. Nešto kasnije (1737—1743.) publicirao je Gori svoj glasoviti Museum Etruscum, veliku zbirku etruščanskih starina. Niti s tom radnjom a niti sa ostalima nije bio zadovoljan Scipione Maffei, koji je marljivo proučavao etruščanske napise. On se je najprije bacio na bilingue te je usporedio etruščanska imena sa latinskima i napokon došao do zaključka, da etruščanski jezik mora biti srodan sa hebrejskim. To drži još i Giov. Batt. Passeri u svojim Lettere Roncaliesi (izdane 1740—1742.), ali je 25 godina kasnije u svojim Paralipomena Dempsterovom djelu došao do drugoga osvjedočenja,

da je naime etruščanski jezik dijalekat latinskoga. Passeri je mnogo pridoneo tumačenju vlastitih imena etruščanskih te je otkrio funkciju sufiksa *-al*, koji je već prije njega bio prepoznao Lami.

Novu perijodu u proučavanju etruščanskoga jezika otvara opat Lanzi sa svojim djelom *Saggio di lingua etrusca* (1789., drugo izdanje 1824—1825). On je u glavnom tumačio napise, koji su mu bili poznati, te je ustanovio neki sistem u imenima i pri tom došao do uvjerenja, da je etruščanski jezik srodan sa latinskim, umbrijskim, oskičkim i grčkim. Makar da se njegovi izvodi ne slažu uvijek sa materijalom, koji je imao da prouči, ipak je našao dosta nasljednika. Cijela jedna generacija ovisi o njemu, makar da su međutim Bopp i Grimm dali proučavanju jezika sasvim drugi pravac. Najvažniji je od Lanzinih nasljednika Giov. B. Vermiglioli, koji je prvi pokušao da protumači etruščanski napis na stupu, koji se je našao u Perugii g. 1822. (*Saggio di congettture della grande iscrizione scoperta nell'anno 1822. Perugia 1824*).

Jedno od najboljih djela na tom polju, kojim se etruskologija može da ponosi, izdao je K. Ottfr. Müller g. 1828. pod naslovom *Die Etrusker*. On se u tom djelu ne bavi samo jezikom nego uopće narodom etruskim, te daje u glavnom povijest etruskologije. Makar da je on u toj knjizi izneo u glavnom rezultate drugih istraživača, to je ipak i on sam mnogo toga našao. Tako on točnije određuje funkcije sufiksa *-al* i *-sa*, te prepoznaje nominative feminina na *-i* i *-ei*. Sličnu knjigu izdao je godinu dana kasnije Grotefend.

Tako su već od prvih početaka pa sve do Corssena bile u etruskologiji zastupane dvije struje. Jedna je bila kombinatorna te je nastojala da protumači spomenike etruščanskoga jezika iz njih samih. Dakako da taj rad katkada nije ništa drugo nego fantastična igrarija. Drugi su se poslužili komparativnom metodom te su etruščanskim riječima i oblicima tražili slične u drugim jezicima. Lasno je shvatiti, da su i ovi veoma često predaleko zalazili. Tako je htio Orioli bez uspjeha usporediti etruščanska pronomina sa oskičkim, umbrijskim, latinskim, grčkim i sanskritskim. Naprotiv je Gerhard u svojim *Etruskische Spiegel* (1840—1848.) mogao da protumači mnoga imena iz mitologije te je tim mnogo doprineo proučavanju glasovnih zakona u etruščanskom jeziku.

Međutim je u kasnijim decenijama etruščanska epigrafika jako napredovala. *Conestabile* je izdao dvije velike zbirke (*Iscrizioni etrusche e etrusco-latine nella galleria degli uffizi di Fi-*

renze 1858. i Dei monumenti di Perugia etrusca e romana 1855—1870.), te nekoliko monografija. U tumačenju se u glavnom drži Lanzija, ali na nekim mjestima dvoji o ispravnosti Lanzijevih izvoda. Do tada poznate etruščanske napise izdao je u Turinu g. 1867. Ariodante Fabretti u svojem *Corpus inscriptionum Italicarum*. On je sam k tome djelu izdao još tri suplementa (1872., 1874., 1878.), a g. 1880. izdao je jedan appendix *Gamurrini*. Važno je, da je Fabretti svojoj zbirci dodao rječnik *glossarium Italicum*. U tumačenju slijedi i on Lanzija, ali priznaje, da se samo tamo dađe reći nešto sigurna, gdje se radi o imenima.

Dok se je tako nastojao sabrati sav poznati materijal, nisu se izdavala gotovo nikakva sistematska djela o etruščanskom jeziku. Pohvalno se mora spomenuti rad Steubov, koji je proučavao napise nadene u staroj Raetiji (*Über die Urbewohner Rhätien 1843., Zur rhätischen Ethnologie 1854., Zur Erklärung etruskischer Inschriften 1864.*). Mnogo manje su vrijedne radnje, u kojima se je nastojalo približiti etruščanski jezik raznim drugim poznatim jezičnim grupama: semitskom, germanskom, keltskom, sanskritu, armenskom, uraloaltajskom). Autori ovih radnja podaju se najširoj fantaziji, pa zato njihov rad ne znači nikakav napredak u proučavanju etruščanskoga jezika. Godine 1869. pojavljuje se na tom polju kao uzoran radnik Elia Lattes, koji je i danas još jedan od najboljih poznavalaca etruščanskih spomenika. Njegov bi rad zacijelo imao još većega uspjeha, da se u kasnijim svojim istraživanjima nije dao zavesti od Corssena.

Godine 1874. publicirao je Corssen prvu svesku svoga djela *Über die Sprache der Etrusker*. U to vrijeme uživao je on u učeničkom svijetu opravdano dobar glas, što ga je bio stekao sa svojim poznatim djelom *Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lateinischen Sprache*. On u svojoj knjizi sam ističe, da je svoju zgradu saziđao na četiri stupa: arheologiji, epigrafici, onomatologiji i fonologiji. Corssen je bio čovjek velike filološke naobrazbe, vidio je vlastitim očima velik dio etruščanskih spomenika, o kojima raspravlja, pa je sasvim naravno, da je učeni svijet isprva povjerovao njegovim rezultatima, po kojima etruščanski jezik ne bi bio drugo nego italski dijalekat. Corssen bi valjda bio zaveo na stranputicu cijelu jednu generaciju, da nije već godinu dana iza njegovoga djela izdao Deecke svoju knjizicu *Corssen und die Sprache der Etrusker*. Tu je on dokazivao, da Corssanova knjiga, koja ima više od 1000 strana, znači zapravo nazadak u etrus-

kologiji. Kako je Corssen postupao, dokazuje jednim lijepim primjerom. Još godine 1848. našao je Campanari kod Toscanelle dvije kocke, a na njihovim su stranama bile napisane monosilabne riječi *maχ, θu, zal, huθ, ci, ša*. Te je riječi Campanari iz lako shvatljivih razloga sasvim ispravno držao brojkama. Corssen je iz tih riječi napravio izreku *Maχ θuzal huθ ciša* i preveo ju *Magus donarium hoc cisorio facit*. Brojeve je Corssen išao tražiti u sasvim drugom smjeru, a mnoge je riječi, koje su prije njega već drugi bili sasvim dobro preveli, tumačio krivo. Deecke završuje svoju oštru kritiku riječima: *Die Etrusker sind und bleiben ein den übrigen italischen Stämmen fremdes Volk*. G. 1875. umro je Corssen prije nego je štampana druga sveska njegovoga djela.

Deecke je odmah iza svoje kritike počeo izdavati svoje *Etruskische Forschungen*. On tu polazi sa kombinatornoga stanovišta i ne oslanja se na nikakav drugi jezik. U prvom sveščiću dokazuje, da Etruščani imaju u nastavku *-c* veznik sličan latinskom *-que* (što je međutim Lattes bio suponirao već g. 1872.), a nastavak *-al*, koji su prvi etruskolozi smatrali ablativnim, te koji je Corssen držao adjektivnim, kvalificirao je kao genitivni. Kasnije je Deecke izdao i drugo izdanje Müllerova djela *Die Etrusker*, koje je prema kasnijim istraživanjima upotpunio, osobito u odsjeku o imenima.

Godine 1879. počeo je C. Pauli izdavati svoje *Etruskische Studien*. Kako se je on u metodi istraživanja poveo za Deeckeom, to su naskoro oba svoj posao sjedinila u publikacijama *Etruskische Forschungen und Studien*. Nu Deecke je sada pošao drugim putem te je nasljedujući Corssena počeo iznositi najfantastičnije komparacije. Na tom je putu stajao uz Deecke i S. Bugge. Taj je već g. 1875. bio Corssenijanac, te je kasnije sravnjivao izmjenično etruščanski jezik sad sa baltoslavenskim, sad s italiskim dijalektima, a g. 1890. držao ga je napokon armenskim. Pauli se nije dao zavadati na ovaj put. On je i nadalje ostao pri kombinatornoj metodi te je izdavao svoje *Altitalische Studien i Altitalische Forschungen*.

Pauli je napokon uvidio, da je za daljnje istraživanje nužno, da se sakupi u dobrom izdanju sav do tada poznati epigrafski materijal. Sa velikim osobnim žrtvama uspio je napokon u toliko, da je g. 1893. mogao početi s izdavanjem svojega *Corpus inscriptionum Etruscarum*. Ovo se izdanje odlikuje vanrednom točnošću, koja se je dala postići jedino

tako, da se je svaki napis, do kojega se je moglo doći, izdao u faksimilu. U tom je poslu bio Pauli marljivo potpomagan od Danielssona, koji je iza smrti Paulijeve, osjeguravši si pripomoć Herbigovu i Torpovu, nastavio sa izdavanjem toga velikoga djela. Prvi je svezak bio gotov g. 1902.; od drugoga sveska, kojim će djelo biti završeno, izašla su tek dva sveščića.

Upravo u ono vrijeme, kada je Pauli doštapavao prvi sveščić svojega *Corpusa*, izašla je Krallova radnja o povojima zagrebačke mumije (1892.). Ova publikacija, naoko neznatna, znači novu epohu u etruskologiji, jer je tu publiciran etruščanski tekst, koji sadržaje jedno 1500 riječi. Do toga vremena morali su se učenjaci zadovoljiti sa mnogo manjim materijalom. Kod starih leksikografa bile su istumačene tek neke riječi i fraze. Najviše su se istraživanja osnivala na napisima, kojih se je malo po malo upoznalo do 8000. Ali ovo su bili velikom većinom kratki tekstovi sastavljeni tek iz nekoliko riječi. Nalazili su se na predmetima iz raznoga materijala te su se odnosili ili na predmet sam ili na sadržaj njegov ili su pako, a to je velika većina, bili nadgrobni napisi. Kako je kod Etruščana sve više napredovalo polatinjenje, to su napokon etruščanske nadgrobne napise zamijenili latinski, a jedno vrijeme nalaze se i etruščanski i latinski zajedno. Dakako da su učenjaci većinom polazili od ovih, te su na osnovu bilingua iznosili svoje najsigurnije rezultate. Žalibože su ti napisi tako kratki i sadržaju uvijek isto, tako da se njihovim proučavanjem ne da mnogo postići. Od većih napisa bio je tada poznat jedino spomenuti stup u Perugii, koji je sadržavao jedno 90 riječi. Zato je lako razumljivo, da su se istraživači etruščanskoga jezika sada bacili na marljivo proučavanje novo objelodanjenoga zagrebačkoga teksta.

Krall je iz zagrebačkoga muzeja dobio na proučavanje 11 komada povoja. To je samo malen dio onih, kojima je mumija bila omotana. Veći dio povoja, koji je sačuvan, nema napisa. Platno, na kojem je napis, različno je od onoga, koje nema napisa. Kako su povoji sa napisom razne dužine, to je Krall lako mogao da dođe do pomisli, da neki komadi potječu od istoga povoja. Istražujući u tom smjeru mogao je konstatovati, da je platno, na kojem se je nalazio tekst, poprijeko razderano na najmanje 6 povoja, od kojih je 5 djelomično sačuvano. Osim toga je konstatovao, da je taj tekst sadržavao najmanje 12 kolumna, od kojih dvanaesta nije sasvim ispisana. Kako Krall s pravom drži, da je u svakoj kolumi (osim u 12.) bilo oko 30 re-

daka, to je cijeli tekst imao najmanje 340 redaka. Danas je sačuvano ostataka od jedno 200 redaka, pa je prema tome sigurno, da nam manjka najmanje nešto više od jedne trećine od ovoga veoma važnoga napisa

Krallova publikacija omogućila je uslijed svoje iscrpivosti mnogim učenjacima, da se bace na proučavanje etruščanskoga jezika. Od ovih je osobito Lattes u raznim časopisima objavio cijeli niz članaka, u kojima je iznosio rezultate svojih proučavanja zagrebačkoga teksta. Nu Lattes je u ovim svojim istraživanjima još uvijek potpun Corssenijanac. On i u zagrebačkom tekstu nalazi potvrde, da je etruščanski jezik italški dijalekat te ide tako daleko, da na osnovu toga teksta proučava etruščanski metar i verz te ga sravnjuje sa rimskim saturninom.

Nekoliko godina prije izdanja Krallova učinio se jedan nalaz, koji je pobudio istraživanje podrijetla naroda etrurskoga. G. 1886. našao se na otoku Lemnu kamen sa dva napisa, za koji se je naskoro pokazalo, da je pisan u jeziku sličnom etruščanskom, ako ne možda i u istom. Taj su napis odmah proučili Pauli i Bugge, te su neodvisno jedan od drugoga došli do istoga rezultata. Uz taj su rezultat kasnije pristali i drugi. Bugge (*Der Ursprung der Etrusker durch zwei lemnische Inschriften erläutert*, Christiania 1886.) dolazi (str. 50) do zaključka, dass die tyrrhenische Sprache der lemnischen Inschriften wesentlich dieselbe wie die Sprache der in Italien gefundenen etruskischen Inschriften ist. Nekoliko strana kasnije veli, da je etruščanski jezik italškim jezicima sličniji nego grčkom ili ikojem drugom indogermanskom jeziku. Pauli je kasnije nastavio svoje studije te je izneo mnijenje, da jezici etrursko-pelazgički, lykijski, karski i lydijski spadaju u jednu te istu jezičnu grupu, koju je on nazvao pelazgijskom. To su mnijenje drugi prihvatili i proširili, ali je Pauli držao sigurnim samo to, da su Etruščani bili srodni Pelazgima otoka Lemna.

Pauli je sravnjivao etruščanski jezik sa južno-kavkaskim dijalektima. Sa sjeverokavkaskima bavili su se drugi, a među tima je glavni reprezentant Danac Thomsen, koji u svojim *Remarques sur la parenté de la langue étrusque* (1899.) uspoređuje etruščanski jezik baš sa istočnom granom sjeverokavkaskoga, napose sa lezgijskim. Tu su se sada porodile polemike, jer su neki držali, da se ne da sravnjivati već 2000 godina mrtvi jezik s jezikom, koji se danas govori, dok su drugi dokazivali, da je konstantnost u nekim jezicima velika.

Nekako u to doba naden je u Capui još je-

dan važan etruščanski napis na ploči od pečene zemlje, koja je došla u Berlin. Objavio ju je Bücheler u Rhein. Museum LV (1900), a nešto kasnije je o njoj na drugom mjestu govorio Skutsch. Ploča je gore i dolje otučena, ali se je uza sve to od napisa sačuvalo još jedno 300 riječi. Činilo se, da se ovaj napis najbolje daje sravniti sa tekstom na zagrebačkim poveljama. Na to su osobito upozoravali Lattes i Torp.

U Njemačkoj je u to vrijeme nastao neki nehalj za proučavanje etruščanskoga jezika. Kombinatorna metoda nije više davala novih rezultata, a razne hipoteze, da je etruščanski jezik sličan ovom ili onom živućem, nisu se smatrale ozbiljnima. Vodstvo u etruskologiji prima sada Norvežanin Torp, koji misli, da je objavljivanjem zagrebačkih povelja, kapuanske ploče te novim izdanjem zbirke etruščanskih napisa pruženo dovoljno jamstvo, da se ponovnim istraživanjima mora doći do novih rezultata. Torpova je, čini se, zasluga, da je povukao za sobom Lattes, koji sada ostavlja komparativnu metodu. Torp je, kako je u početku spomenuto, sam proučavao original teksta u hrvatskom narodnom muzeju, ali nije našao ništa novoga, što bi imalo iole utjecaja na njegova jezična istraživanja. Kao glavni rezultat njegovoga rada izdane su g. 1902. i 1903. dvije sveske *Etruskische Beiträge*.

U toj radnji Torp slijedi lih kombinatornu metodu, a u tom leži, kako su svi kasnije priznavali, najveća vrijednost knjige. U prvoj svesci bavi se fleksijom verba, brojevima i fleksijom imenice. Toj je svesci napisao dodatak Bugge, koji odobrava u glavnom poredak brojeva, što ga je predložio Torp. U drugoj se svesci prvi put učinio ozbiljan pokus, da se protumače cijele izreke zagrebačkoga i kapuanskoga teksta. Za taj je pothvat trebalo proučiti sve riječi u tekstovima i ustanoviti, u kojoj svezi redovito stoje među sobom. Nu najvažnije je, da Torp ovdje drži, da cijeli tekst povelja nije drugo nego ritual, t. j. propisi, kako se ima doprinostiti neke žrtve sa rečenicama, koje se pri tom imaju da govore.

Torp je svoja istraživanja nastavio i izdao još nekoliko brošura. Još g. 1902. izašla je brošurica *Etruskische Monatsdaten*, u kojoj po zagrebačkom tekstu hoće da protumači, kako su Etruščani datirali. On misli, da je nekim brojevima, koji se nalaze u jednakim svezama, izražen datum, ali priznaje, da ovoj njegovoj hipotezi koješta ne ide u prilog. Tako bi po njegovom tumačenju Etruščani brojali dane unutar mjeseca po redu, a ne bi ih odbijali od Kalenda, Nona i Ida. A ipak je utvrđeno, da su

Rimljani ovaj zadnji način datiranja dobili od Etruščana. Torp zato iznosi hipotezu, da su Etruščani možda imali dva načina datiranja, i to stariji sa Kalendama, Nonama i Idama, te noviju, koja je upotrebljena u zagrebačkom tekstu. Analogiju nalazi u antičkom kalendaru. Kasnije neke rezultate izdao je Torp u spisima akademije u Christianiji (*Etruscan Notes* 1905, *Etruskische Beiträge*, zweite Reihe I, 1906).

Skutsch je u svojem spomenutom prikazu etruščanskoga jezika u Pauly-Wissowinoj enciklopediji ne samo ukratko govorio o dotadašnjoj literaturi o tom predmetu, nego je izneo i glavne rezultate. Pri tom je mnogo toga preuzeo od Torpa, ali je on i sam iz svojih študija mogao da dodade dosta toga. Osobito je nepobitna zasluga Torpova, što je našao neke oblike deklinacije i konjugacije. Pauli je još bio tvrdio, da etruščanski jezik nema verbalnih oblika nego samo nominalne. Torp je dokazivao, da je etruščanski jezik poznavao barem prezent i perfekt.

Inajdosljedniji privrženici kombinatorne metode nisu se katkada mogli da otmu napasti, da ne sravne koju etruščansku riječ ili oblik sa kojom sličnom riječi ili oblikom u kojem drugom jeziku. To su radili i Pauli i Torp. Ali to su se ovi učenjaci usudili da učine samo u takvim slučajevima, gdje je sličnost bila odviše jasna. Pokušaja, da se etruščanski jezik sasvim približi kojem drugom jeziku ili kojoj jezičnoj grupi, bili su u novije doba rijetki, te je jedino imena radi vrijedna da se spomene radnja Sten Konovljeva, koji je htio da dokaže, da etruščanski jezik ima mnogo sličnih elemenata sa dravidskim.

Osobitu poziciju zauzima u svojoj već u uvodu spomenutoj radnji Trombetti. On doduše u historičkom dijelu priznaje, da su više zasluga za razvitak znanosti stekli pristaše kombinatorne metode, a u gramatičkom dijelu su mu glavni izvori Deecke, Pauli i Torp. Ali on sam još i te kako komparira, i to ne sa jednim jezikom, nego sa svima, gdje god nalazi kakvu sličnost. Trombetti je svoju radnju osnovao na dosta širokoj podlozi, te je prorešetao i arheologiju i jezik etruščanski. U jezičnom dijelu bavi se zapravo cijelom gramatikom te obrađuje 1. glasove, 2. imenice (rod, broj, padež), 3. zamjenice, 4. glagol (vrijeme, način, glagol *biti*), 5. konstrukciju, 6. brojke, 7. leksikalne elemente (ponajviše vlastita imena). Prije svega konstatuje, da etruščanski jezik ne može da uđe u indoevropsku grupu i to s istoga razloga, s kojega to tvrdi i Skutsch, naime radi razlike u brojevima. Ali on ne može radi drugih razloga da

uđe ni u kavkasku grupu. Trombetti nije žalio truda da nađe sve dodirne točke etruščanskoga jezika sa jednom i drugom grupom. Tu je došao do rezultata, da je etruščanski sličan obim grupama u 8 točaka, indoevropskom samom u 7, a kavkaskom samom u 8, dakle ipak nešto sličniji kavkaskoj grupi. Osobito važnost podaje tome, da se etruščanska imena (napose *Rasenna* i *Tarcna*) nalaze u Aziji. On misli, da je tim dana direkcija, gdje da se traži podrijetlo Etruščana, naime Mala Azija i Kavkaz. Dakako da je za ovakvu radnju nuždan silan posao i veliko znanje, ali su uza sve to izneseni rezultati tek oštrome hipoteze.

Možda je više vrijedna radnja Kannegiessero va (*Ägäische, besonders kretische Namen bei den Etruskern*. *Klio, Beiträge zur alten Geschichte* XI 1911 str. 26—47). On u glavnom nadovezuje na Ficka (*Die griechischen Ortsnamen als Quelle der Vorgeschichte Griechenlands*. Göttingen 1909.), te hoće da dokaže, da se negrčka i predgrčka imena kretska velikim dijelom nalaze i u Etruriji. On zaključuje ovako: Die altkretischen Ortsnamen scheinen durchweg mit Personennamen in Zusammenhang zu stehen. Die grosse Masse dieser Ortsnamen, insbesondere die Namen fast aller (vielleicht aller?) an der See liegenden Orte Kretas kehren in italischen Orts- und Personennamen wieder, die etruskischen Ursprungs sind, ebenso ein grosser Teil gelegentlich vorkommender kretischer Personennamen. Es muss daher eine ausserordentlich starke Einwanderung in Italien aus Kreta oder aus Ländern erfolgt sein, die eine mit der etruskischen stammverwandte Bevölkerung hatten. Es bedarf nur noch einer genaueren Feststellung des Anteils, den die übrigen Länder und Inseln des ägäischen Meeres an der Besiedelung Italiens gehabt haben.

Na Thomsenovu radnju, koji je, kako je rečeno, sravnjivao etruščanski jezik sa sjeverokavkaskim dijalektima, vraća se Fr. von der Velden u jednoj radnji u *Politisch-anthropologische Revue* 1911. On je također našao mnogo sličnosti između etruščanskoga i lezgijskoga, te je, kako misli, našao u sjeverokavkaskim dijalektima neke retoromanske riječi.

Veoma važno djelo o etruščanskom jeziku počeo je u zadnje vrijeme da izdaje Elia Lattes, koji je, kako se zna, posvetio cijeli svoj život proučavanju etruščanskoga jezika. G. 1911. počeo je izlaziti njegov rječnik etruščanskoga jezika, za koji sam veli, da ga je radio preko 40 godina. To nije obični rječnik, u kojem se nabrajaju poznate etruščanske riječi, nego se

kuša tumačiti svaka riječ uz uporabu cijele literature, do koje je Lattes mogao da dođe. Ovoj svojoj velikoj radnji dao je Lattes čedni naslov *Saggio di un indice lessicale etrusco*, a izdaje ga u *Memorie della reale accademia di archeologia, lettere e belle arti di Napoli*. Slovo A izašlo je u svesci I (1911.), str. 1—78 i 109—209, a slova BC u svesci II (1913) str. 1—114.

Kako je gore spomenuto, proboravio je u ljetu 1910. u Zagrebu Gustav Herbig, gdje je proučavao etruščanski tekst na mumijinim povojima. On ih je u glavnom proučavao za to, da ih izda nešto bolje od Kralla u drugoj svesci zbirke napisa etruščanskih (*Corpus inscriptionum Etruscarum*). Za njim je došao u Zagreb i fotograf, koji je povoje snimio. Po tim snimkama načinjeno je 10 tabla, koje će biti priložene rečenome djelu, ali će još proći jedno vrijeme, dok se ta sveska bude izdala. Herbig je jedva u nekoliko slučajeva našao prilike da popravi čitanja Krallova i Torpova. Glavni je rezultat njegova posla bio taj, da je našao jedan neznatan nov fragmenat pvoja sa napisom. Taj sadržaje konac jedne i početak druge kolumne, ali se tekst desne kolumne već nalazi jedan put na povojima bolje, a od lijeve se kolumne ne da mnogo pročitati. Uspjeh Herbigova proučavanja je taj, da će se u dogledno vrijeme dobiti za dalnja proučavanja bolja publikacija, ali ne toliko uslijed napredovanja znanosti, koliko uslijed napretka tehnike. Nove table mnogo su jasnije od Krallovih te će svakom istraživaču jako dobro nadomjestiti original.

Herbig znajući da će njegova publikacija moći tek kasnije da izade, izdao je godine 1911. posebnu radnju o svojim studijama pod naslovom *Die etruskische Leinwandrolle des Agramer Nationalmuseums* (*Abhandl. d. kön. Bayer. Akad. d. Wissensch. Philos.-philol. und histor. Klasse XXV, 4*). Tu je on prije svega izneo jednu činjenicu, na koju treba jako paziti kod proučavanja toga teksta. Iz Baričeve ostavine došli su u narodni muzej ne samo ovi povoji, nego i jedna balzamovana lješina bez pvoja, tako da se je mislilo, da povoji spadaju k lješini. To se ipak ne smije tvrditi. Najstariji inventar muzejski, koji te povoje spominje, pisan je rukom Sabljarovom, dakle prije g. 1865. Taj inventar već spominje posebno ormar sa mumijom, a posebno vitrinu sa povojima i „utrobom iste mumije“. Mi dakle ne znamo, kada i gdje je razmotana mumija i da li svi povoji pripadaju toj mumiji, a napose ne znamo, da li k njoj spada „više komada papira sa napisima i hieroglifima“, koje su za Sablja-

rovoga vremena još bili u vitrini sa povojima, ali se za vrijeme proučavanja Krallovoga više u njoj nisu nalazili. Po svoj prilici su bili izvađeni za proučavanja Brugschovoga i metnuti u drugi ormar, gdje ih je Herbig i našao.

Herbig je nastojao da novo nađenom fragmentu nađe zgodno mjesto u tekstu. Kako se je spomenulo, ustanovio je već Krall, da je tekst po dužini razderan u barem 6 pojasa, od kojih je on našao fragmenata od 5. Herbig misli, da novo nađeni fragmenat pripada šestom pojasu, koji on uvrštava između 5. i 3. Krallovoga.

Herbig je po stručnjaku dao istražiti i novo nađene fragmente papira. Taj je ustanovio da su ti fragmenti poglavlja iz t. zv. mrtvačke knjige za mušku osobu i da su napisani u ptolemejsko vrijeme, t. j. u isto vrijeme, kada Krall datira i mumijine povoje. Iz toga dakako ne slijedi, da su i povoji i papiri bili na istoj mumiji, jer je Barić mogao papire kupiti i posebno ih metnuti u istu vitrinu sa povojima. Ako su pako papiri bili na zagrebačkoj mumiji, bili su upotrebljeni samo kao ambalaža, jer se njihov tekst odnosi na muške osobe, a naša je mumija ženska.

Krall se je, raspravljajući o odnošajima pvoja prema mumiji, napokon odlučio za to, da je etruščanski liber linteus upotrebljen kao ambalaža mumije i da tekst nema baš nikakvoga saveza sa mumijom. Herbig priznaje samo to, da je radnik, koji je povoje upotrebio, iste iz neznanja razderao po duljini i tako tekst uništio, ali da je zato ipak moguće, da je tekst funeraran, pa da se ipak odnosi na kojega pokojnika, makar i ne na našu mumiju. Da tu mogućnost dokaže, najprije istražuje predmet, na kojem je etruščanski tekst, te je proučio etruščanske spomenike, da vidi, ima li gdje prikazana rola na nadgrobnim spomenicima. Ustanovio je, da je ona na spomenicima više puta prikazana te je te spomenike razvrstao u pet tipova. Katkada je prikazana ženska krilata figura, koja tu rolu drži. Na nekim se spomenicima nalazi i njezino etrusko ime *vanθ*. Najvažniji spomenik za ovo pitanje misli da je jedan od sarkofagâ, koji su se g. 1870. našli u jednom grobu presso i secondi archi u Corneto-Tarquinia. Na poklopcu sarkofaga prikazan je ležeći bradat čovjek, koji ima na svom krilu otvoren dug svitak. Taj otvoreni svitak je ispisan etruščanskim slovima, te je napis tako smješten, da ga može čitati onaj, koji pristupi sarkofagu. Napis sadržaje 60 riječi u 9 redaka. Spominje u početku ime pokojnika, njegove rodbinske odnošaje i čin njegov, a ostali je dio napisu nerazumljiv. Sarkofag spada oo

prilici u treće stoljeće prije Is. Proučivši ove spomenike pita se Herbig, je li moguće, da naši povijski potječu od ovakvog svitka i da sadržavaju tekst, koji se je pokojnicima davao u grob?

Da to sazna, proučava sadržaj teksta povijskog. To je učinio u više poglavlja. U prvom poglavlju nastoji da dokaže, da se u tekstu nalazi ime božice *vanθ*. To mu ne uspijeva sasvim, jer bi se i u tom slučaju, da stoji njegov ispravak jednoga čitanja Krallovoga, ta riječ samo jedan put na povijsima nalazila.

U drugom poglavlju sravnjuje tekst povijski sa drugim većim etruščanskim napisima. Već su ga drugi prije njega uspoređivali sa olovnom pločicom iz Magliana i sa kapuanskom pločom. Herbig to nastavlja pa iznosi najprije suhu statistiku, po kojoj se na povijsima nalazi po prilici petina riječi kapuanskoga napisa, po jedna trećina od perusinskoga stupca i olova iz Magliana, a gotovo jedna polovina riječi napisanih na svitku, što ga ima na krilu figura na poklopcu spomenutoga kornetskoga sarkofaga. O ovim se je spomenicima mislilo, da su sepulkralni, tek za cippus iz Perugie drži se, da sadržaje ugovor između dvije familije, koji se ipak opet može ticati zajedničkoga groba.

Treće je poglavlje posvećeno točnijem sravnivanju teksta povijski sa napisom na roli kornetskoga sarkofaga te tumačenju jednakih riječi na obim spomenicima. Suvišno je reći, da je samo jedan dio tih tumačenja osnovan na realnoj podlozi; kod većine riječi, koje se tumače, iznesene su slabo osnovane hipoteze. Isto tako su slijedeća dva poglavlja (Schreibende Schicksalsgottheiten und Schreiber der Texte, Nomina propria und namenartige Gebilde) tek slabo uspjeli pokušaji, do kojih, kako se čini, ni sam pisac mnogo ne drži.

Kako Herbig drži, da tekst ima sepulkralni karakter, to traži savez sa egipatskim mrtvačkim knjigama, koje su se mrtvacima davale u grobove, da im budu tako rekuć putokaz na drugom svijetu. Krall je dakako bio pomislio i na tu mogućnost, da je i etruščanski tekst povijski takva mrtvačka knjiga, ali je izneo veoma vjerojatne dokaze za to, da to mrtvačka knjiga nije. Jedan od tih razloga se sastoji u tom, da u tekstu nema imena egipatskih božanstva. Herbig je nastojao, da takva imena ipak nađe, ali priznaje, da njegova tumačenja ne mogu zadovoljavati.

Napokon se Herbig bavi sa nekim riječima, koje u tekstu povijski dolaze više puta, tako sa riječi *etnam*, koja dolazi 36 put i za koju je Krall mislio, da bi mogla značiti *žrtva*, zatim *fler*, koja sa raznim sufixima dolazi jedno 25

put, a koja bi po nekim mnijenjima mogla značiti isto što i latinska riječ *imago*. I u ovom poglavlju ne uspijeva Herbigu dokaz, da se je etruščanski tekst povijski odnosio na mrtvaca, koji je tim povijsima bio omotan. Herbig sâm, kako se čini, ne traži, da se njegovi rezultati smatraju stalnima; on samo hoće da upozori na to, da se ne smije a limine odbiti pomisao, da bi etruščanski tekst povijski ipak mogao imati sepulkralni karakter.

Sa novo nadenim fragmentom bavi se A. Ehrenzweig u časopisu Glotta IV str. 262 i d. Herbig je taj fragmenat metnuo u šesti pojas između Krallovoga petoga i trećega. Ehrenzweig mu daje drugo mjesto između trećega i četvrtoga. Ehrenzweig je međutim tu samo jasnije naglasio, na što Krall nije doduše toliko pazio, ali što mu se je po ostacima napisa moralo činiti veoma vjerojatnim, da je naime *liber linteus* sa našim etruščanskim tekstom morao biti razderan u više od 6 povijsa.

U istoj svesci istoga časopisa (str. 63 i d.) bavi se u članku „Zu den Agramer Mumienbinden“ tim povijsima i A. Rosenberg. On istražuje taj spomenik glede sadržaja u istom smjeru, u kojem ga proučava i Herbig, te mu se čini, da može iznijeti ne samo hipoteze, nego „greifbare Tatsachen“. Tvrdi, da svakako imademo pred sobom religiozni tekst, što dokazuju mnoga imena božanstva, dok manjkaju vlastita imena ljudi. Jezik na povijsima napadan je radi stanoviti formula, koje se često ponavljaju. Zato misli, da to nisu legende ni rituali za kakve kultove nego molitve. Ističe, kako riječi *aisna* (*eisna*) i *hinθu* dolaze zajedno u tri kolonne, a kraj njih su uvijek različite druge riječi. Riječ *aisna* tumači kao „božansko biće“, a *hinθu* da je „duša mrtvaca“, oboje je dakle zajedno *bog-duša* ili latinski *deus animalis*. Zna se, da je Labeo preveo etruščanske religiozne spise, a Servius (ad Aen. III 168) spominje njegove knjige „qui appellantur de diis animalibus“. Po Serviju on u njima kaže: *esse quaedam sacra, quibus animae humanae vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant*. Po drugima su se vijestima te knjige zvale i *libri Acheruntici*. Rosenberg misli, da je na tim povijsima sigurno govora o mrtvima i dušama, pa da nije isključeno, da je pred nama jedan takav *liber Acherunticus*.

Kasnije nastoji Rosenberg, da istumači jedno veće mjesto u tekstu (col. IX), u kojem se spominju Jupiter, Neptun i božica *θanr*. Konstatuje tu, da imamo dvije duple strofe, jednu na Jupitera i *θanr* zajedno, a drugu na Neptuna sa-

moga, a iza toga je po jedan kratak poziv Neptuna i *thanr* samih. Iznenadjenje donosi Rosenberg tim, što kuša prevoditi neka mjesta teksta, pri čem ostaju neke riječi neprevedene. Tako je preveo početak kolumne V ovako:

Jupiter, der du die Monate und das Jahr regierst,
Die du das Meer und *tul* regierst, *Thanr*
Empfange unser Trankopfer!
. . . o mächtiger (?) Gott!
empfange das *cletram sreχve*
(und) unser Trankopfer
welches
Empfange unser Trankopfer!
O Gott, du Grosser (?) und Mächtiger (?)
Der du herrschest (?) im Reiche (?) des Meeres
Der du regierst und . . . , nimm es an!
Die du regierst, das Meer und *tul*, *Thanr*
Sieh es an (?)
O Gott du Grosser (?) und Mächtiger (?)
Der du regierst und . . . : nimm es!
Sieh es an, o Gott, und (?) nimm es!
Empfange unsere Habe, empfange das unsere!

Zatim prevada i 3 zadnje strofe iz kolumne IX:

Jupiter, der du die Monate und das Jahr regierst!
Die du das Meer und *tul* regierst, *Thanr*
Empfange das Opfer . . . den Wein!
. . . Neptun, du herrschest (?) im Reiche (?) des Meeres!
und nimm das *zusleve* . . . !
Jupiter, der du die Monate und das Jahr regierst!
Die du das Meer und *tul* regierst, *Thanr* . . . !
Empfange unser Trankopfer
und nimm das *zusleve*.

Iza Herbigove i Rosenbergove radnje, koje su nastojale, da dovedu u tjesniji savez poveže sa mumijom, na kojoj su se nekada nalazile, morala je pobuditi opravdano začuđenje radnja Marthina, koja je osnovana na sasvim drugim principima. Profesor Jules Martha nije novajlija na polju etruščanske arheologije, ali se to o njem može punim pravom reći s obzirom na etruščanski jezik.

Početakom g. 1912. pronijela se u novinama vijest, da je Marthi uspjelo da protumači etruščanski jezik na osnovu ugarskoga i da je svoju radnju o tom predmetu predložio u pariškoj akademiji napisa i lijepih znanosti. Nestrpljivo iščekivana

knjiga izašla je napokon g. 1913. u Parizu pod naslovom „La langue étrusque“, a razdijeljena je na četiri dijela (affinités ougro-finnoises, précis grammatical, textes traduits et commentés, dictionnaire étymologique).

Martha nije bio prvi, koji je tražio srodnosti sa etruščanskim jezikom u finsko-ugarskoj grupi. Zanimljivo je, da je i Deecke jedno vrijeme na to mislio. U prvoj svesci svojih Etruskische Forschungen, koju je izdao g. 1875., a u kojoj raspravlja o genetivnom nastavku *l(al)* zaključuje on na str. 82. svoju raspravu ovim riječima: „Und da will ich denn nicht verschweigen, dass die finnischen Sprachen, mit denen ich mich seit mehr als zwanzig Jahren in Mussestunden beschäftigt habe und deren allgemeiner Bau mir wohl bekannt ist, nicht nur die schlagendsten Analogien zu diesem Schwanken zwischen Casus- und Wortbildungssuffix darbieten, sondern dass auch speciell das *l* in ihrer Casus- und Wortbildung eine grosse Rolle spielt. Dennoch halte ich, anderer grosser Schwierigkeiten wegen, das letzte Wort über die Verwandtschaft der Etrusker noch zurück.“

Što se nije usudio izreći Deecke, to je u isto vrijeme po prilici dokazivao u omašnjoj knjizi Isaac Taylor (Etruscan Researches, London 1874.). Njegova se knjiga bavi Etruščanima uopće, arheologijom, pogrebnim običajima, a osobito jezikom, za koji veli, da je aglutinirajući kao i ugarski jezici. Gotovo cijela knjiga je ispunjena dokazima, da etruščanski jezik spada u ugarskoaltajsku grupu. Kako su svi ti dokazi veoma problematični, to se znanstveni svijet na njegovu knjigu nije mnogo osvrtao.

Martha priznaje, da Taylor nije mogao uspjeti, jer mu nije bilo gotovo ništa poznato o jezicima, s kojima je etruščanski sranjivao. Martha sam ne zna ni finski ni mađarski, ali je proučio mnogobrojne znanstvene radnje, koje su o tim jezicima od Taylorove knjige pa do danas izašle u finskoj i mađarskoj literaturi. Njegova gramatička istraživanja, napose etimološka, moći će da prosude samo strukovnjaci. Ovdje će biti dostatno da se iznese, što on misli o većim etruščanskim spomenicima, napose o zagrebačkom. Cippus Perusinus te olovo iz Magliana potpunoma su prevedeni. Na stupu iz Perugia opisuje se velika bol vjernoga oslobođenoga roba Velthine nad smrću Afuninom, koji mu je po svoj prilici bio gospodar. Olovo iz Magliana sadržavalo bi upit na božanstvo od nekoga čovjeka radi bolesti njegovoga osamdesetgodišnjega oca te odgovor božanstva. Osobito je zanimljiv prijevod napisa na kapuanskoj

ploči, na kojoj se opisuje lončarska peć i iznose napuci o palenju posuda u njoj. Rola na krilu figure na spomenutom kornetskom sarkofagu ne sadržaje po Marthinom prijevodu osim imena, rodbinskih odnošaja te čina ništa, što bi se odnosilo na pokojnika.

Za zagrebačke povoje veli, da je teško pokušati potpunu interpretaciju, jer je tekst previše oštećen i jer ga previše manjka. Ipak je prijevod pokušao. Ovdje se dakako ne mogu iznijeti svi prijevodi, što ih on daje, ali će se ipak otišnuti prijevod jednoga od onih mjesta, koja je preveo i Rosenberg, da se vidi ogromna razlika u interpretaciji. Kolumnu V redak 4 i d. prevodi Martha ovako:

Neka čin čekanja bude <pun> žive pažnje u pravcu prema Jupiteru [t. j. prema nebu]. <Ako> se čekanje odulji, <znak je, da> nešto nije u redu.

Preporuka: <budite> sasvim tihi i prestanak <molitve>.

U molitvenoj formuli riječi za izgovarati od zbora i pojedince:

Pojedinac: invokacija.

U koru (i u taj čas plačljivim glasom): O najviša silo, <budi> milostiva, <budi> velika s glatkom površinom.

Pojedinac: invokacija.

U zboru: <budi> potpuno mirna, ravna, trajno sasvim uspavana.

Onaj, koji je počeo (t. j. pojedinac): invokacija.

U zboru: O najviša silo, <budi> potpuno milostiva, . . . prostri se dobro, cijela, na daleko i nepomična.

Nešto nije u redu. Preporuka: <budite> sasvim tihi i prestanak <molitve>.

U molitvenoj formuli riječi za izgovarati u zboru i pojedince: <Budi> mirno, o veliko božanstvo budi savršeno milostivo, prostri se na široko i umireno, <budi> mirno, o veliko božanstvo, <budi> sasvim prostrto.

Pojedini glas. Zbor.

Onaj koji je počeo: invokacija.

Redoviti poziv (zbora).

Štanka.

<Ako se> munja. . . . kratki da zabljesne(?), <znak je, da je> glas govora u početnoj izreci izrečenoj po pojedincu <bio> loš. Ako zasljevne živa i sjajna strijela, <znak je, da je> oštri izgovor zadovoljavao.

Općenita invokacija, invokacija povišenim glasom: O najviša silo, <budi> milostiva, <ako je> molitva dobra, usred sveopćega nevremena i bure <budi> posve ravna.

U času izvjesnih poziva i izvjesnih izgovora pojačaj prema potrebi glas, a onda prestani, <pa se> za ostatak molitve posluži tišim glasom.

U formuli, riječi izgovorene po zboru i pojedince . . .

Prema ovom prijevodu radi se tu o obredima, po kojima se je molilo, da more bude mirno. Ta se je molitva mogla moliti ili u onom času, kada je brod bio zatečen od bure na otvorenom moru ili pako prije nego je brod pošao na put. Svakako je po prijevodu ostalih fragmenata pri tom sudjelovao svećenik, a valjda se prikazala i žrtva. Obrednik ne sadržaje samo riječi molitve nego i sve kretnje, koje se moraju činiti, i naređuje, kakav se glas ima upotrebiti pri izgovaranju pojedinih riječi i izreka. On sadržaje suviše i znakove, koje bi božanstvo imalo da dađe, ako je s molitvom zadovoljno, te određuje, kako treba nastaviti molitvu, ako bi takvi povoljni znakovi izostajali.

Ne treba tek upozoriti na veliku razliku između prijevoda Rosenbergova i Marthina. Po Marthinom prijevodu bilo bi isključeno, da bi tekst povoja bio u ikakvoj svezi sa mumijom, a dalo bi se sasvim lako shvatiti, kako je došao u Egipat i tamo bio upotrebljen kao ambalaža.

Knjiga Marthina plod je velikih studija, a donosi toliko nenadano novoga, da je opravdana skepsa, s kojom se je u učenom svijetu primila. Ipak se čini, da se nitko ne žuri sa kritikom knjige, jer je za ozbiljnu kritiku potrebno, da i sam kritičar potanko prouči sav materijal, koji je upotrebio Martha.

U jednoj sjednici IV. i V. sekcije međunarodnoga arheološkoga kongresa u Rimu pročitano je g. 1912. Herbigovo predavanje o predmetu „Die nächsten Aufgaben der etruskischen Archäologie“, koje je i štampano u Neue Jahrbücher für das klass. Altertum XXXI (1913). Uza sve to, što je problem etruščanskoga jezika unatoč svih poteškoća — a možda baš i zato — privukao mnoge učenjake, nije etruščanska arheologija onako napredovala, kako bi morala, ako se uzme u obzir važnost predmeta i ogromnost materijala. Istina je doduše, da se je o pojedinim etruščanskim spomenicima mnogo pisalo i da su izdana neka skupna djela. Nu materijal, koji se nalazi još u zemlji, mora biti tako ogroman, da je opravdana nada, da bi nam na primjer jedan etruščanski grad, kada bi se otkopao, — do sada nije sistematski otkopan još ni jedan — možda mogao osvijetliti ne samo koju tamniju perijodu rimske povijesti, nego dapače pokazati i nove puteve, kojima treba

poći, da se uzmogne riješiti problem etruščanskoga jezika i naroda. Do sada, kako se vidi, ostao je sav u tu svrhu utrošeni trud jalov; iza tolikih istraživanja mogla je da izade Marthina

knjiga, po kojoj prije njega ne bi bile poznate mnoge od onih riječi, za koje se je ipak stalno mislilo, da im znademo značenje.

Dr. V. Hoffiller.

Bullettino di archeologia e storia dalmata pubblicato per cura di Fr. Prof. Bulić. Anno XXXIV. Spalato 1911. — Fr. Bulić Sterro di abside di una chiesa antica cristiana . . . a Salona (str. 3—39). Trovamenti nel cimitero antico cristiano a Crikvine (str. 40—49). Iscrizioni inedite (str. 52—62). Escavi vis-à-vis del Teatro romano a Salona (str. 63—66). Trovamenti riguardanti l'acquedotto urbano di Salona (str. 66—68). Index epigraphicus Bullettini a. 1911. (str. 114 do 117). Dr. Giuseppe Bervaldi Tre bassorilievi sepolcrali nel Museo di Spalato (str. 76—88). G. Alačević Il Reggimento del Nobiluomo Marco Bembo di Venezia, quale Conte di Spalato negli anni 1352, 1353, 1354 (Continuazione, str. 89—98). Gjorgje Stratimirović O prostasi Dioklecijanova mausoleja u Spljetu (str. 99—107). Pio Paschini Intorno al viaggio di Diocleziano (str. 108—111). Razne manje bilješke. 13 tabla. Supplementi: Furio Lenzi L'autocefalia della chiesa di Salona. Dr. C. Stockert Ripostiglio di piccoli di Spalato trovato sull'isola di Bua.

— — — Anno XXXV. Spalato 1912. — Fr. Bulić Scavi nelle basiliche urbane di Salona durante gli anni 1907, 1908, 1909. (Continuazione, str. 3—34). Sterro del narcece e dell'atrio della basilica di S. Anastasio a Marusinac (str. 37—40). Iscrizione di Aurelia Gorgonia Iader (Zadar, Zara. Str. 46—49). Un bassorilievo rappresentante donne occupate al lavoro (str. 50 do 52). Frammento di ara votiva rappresentante il sistema delle dodici divinità (str. 52—54). Osservazione sull'anno dei battenti della Porta maggiore del Duomo di Spalato di Andrea Bučina (str. 72—76). Index epigraphicus Bullettini a. 1912 (str. 82—84). Gjorgje Stratimirović O stropu pronaosa maloga hrama u Spljetu (str. 67—71). Razne manje bilješke. 10 tabli Supplementi: Contributo bibliografico alla questione dei martiri salonitani. I. L'agiografia di Salona secondo le ultime scoperte archeologiche del P. I. Delehay S. I. (Versione dal francese dagli *Analecta Bollandiana* a. 1904 p. 5 ss.) Spalato 1912. Dr. L. Jelić Contributo alla storia d'arte in Dalmazia. Critiche, recensioni ed osservazioni alle pubblicazioni degli a. 1910 e 1911. Zadar 1913. Don Fr. Bulić i Dr. J. Bervaldi Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak Kronotaksa spljetskih nadbiskupa (od razorenja So-

lina do polovice XI. v.). Preštampano iz „Bogoslovske smotre“ god. 1912. I—VI. sv. god. 1913. II—III. sv. Zagreb. 1912—13.

— — — — Indice generale compilato da Enrico Celani. Volumi XXIV—XXXIII. Anni 1901—1910. Prato 1912.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. Urednik Dr. Ćiro Truhelka. XXIV. Sarajevo 1912. Svez. 4. — Dr. fra Julijan Jelenić Izvori za povijest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca (str. 443—514). Dr. Aleksandar Mitrović Pravni običaji u našem narodu (str. 525—544). Dr. Vladimir Ćorović Hercegovački manastiri (str. 545—554). Dr. Gustav Bodenstein Povijest naselja u Posavini god. 1718. do 1739. (str. 555—582). V. Zrnić Prilog starim zapisima (str. 583—586). Karl Patsch Iz Narone (str. 597—602).

— — — — XXV. Sarajevo 1913. — Dr. fra Julijan Jelenić Izvori za povijest kulturnoga rada bosanskih Franjevaca (str. 1—88, 209—234). Dr. Vladimir Ćorović Iz dnevnika Prokopije Ćokorila (str. 89—104, 195—208). Izvještaj o iskopavanjima u Brezi 1913. godine (str. 409—420). Iz narodne književnosti (str. 337—362). Dr. Aleksandar Mitrović Pravni običaji u našem narodu (str. 105—128). St. R. Delić Petrov manastir kod Trebinja (str. 129—132). Fehim Spaho Turski rudarski zakoni (str. 133—150, 151—194). Dr. Ćiro Truhelka Jedan odličan nalaz bronzane dobe iz Velikog Mošunja (Lašva) (str. 325 do 336). Još o testamentu gosta Radina i o patarenima (str. 363—382). Vejsil Ćurčić Narodno ribarstvo u Bosni i Hercegovini (str. 421—514). Dr. Vilke Kult mjeseca u priči i u umjetnosti indogermanskih naroda (str. 515—552).

— — — — XXVI. Sarajevo 1914. Svez. 1. i 2. — † Nj. c. i kr. Visost prijestolonasljednik nadvojvoda Franjo Ferdinand i Nj. Visost vojvotkinja Sofija Hohenberg (str. 1—2). Dr. Vladimir Ćorović Naučni rad zemaljskog muzeja (str. 3—34). Arh. Karl Paržik Zemaljski muzej u Sarajevu. Dr. Ćiro Truhelka Kulturne prilike Bosne i Hercegovine u doba prehistoričko (str. 43—140). Osvrt na sredovječne kulturne spomenike Bosne (str. 221—252). Dr. Karlo Patsch Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju (p. 141—220).

Izvjestija na bulgarskoto arheologičesko društvo. Tomъ III. Svez. 2. Sofija 1913. — V.

N. Zlatarski Sulejmankoisijatz nadpisъ (str. 131—179). G. I. Kacarovъ Antični pametnici izъ Bъlgarija (vtora statija, str. 180—201). B. Filovъ Zlatenъ prъstenъ sъ trakijski nadpisъ (str. 202—223). N. A. Mušmovъ Dvje neizdadeni bъlgarski moneti (str. 224—234). K. H. Škorpilъ Arheologičeski bjeljezki otъ Strandža-planina (str. 235—262). R. Popovъ Razkopki vъ peščerata Morovica (str. 263—290). Jedinični nahodki otъ bronzovata i halštatskata epohi (str. 291—300). — Arheologičeski vjesti (str. 301—327). Novotkriti starini (sъobščava B. Filovъ; str. 328 do 338). Ocjenki i bibliografija (str. 339—354).

Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria. Volume XXVIII. Parenzo 1912. — Pietro Donazzolo Francesco Patrizio di Cherso erudito del secolo decimosesto (1529—1597). Antonio de Colle Briciole di storia montonese (continua). Francesco Babudri Le antiche chiese di Parenzo (continua). Ant. dott. Pogatschnig Di un codice sinora ignoto contenente lo Statuto di Capodistria.

— — — — Volume XXIX. Parenzo 1913. — Direzione Dispacci del podestà e capitano di Capodistria al Serenissimo Principe (1602 do 1605 e 1607; continuazione e fine). — Dispacci al Serenissimo Principe dei rettori di Albona, Buie, Cittanova, Dignano, Grisignana, Isola, Montona, Muggia, Parenzo, Pirano, Pola, Raspo (Pinguente), San Lorenzo del Pasenatico ed Umago (1602—1606; continua). Francesco Babudri Le antiche chiese di Parenzo (continua). Frammenti corali parentini. Ant. dott. Pogatschnig Il quadro di Alvise Vivarini alla pinacoteca di Vienna.

Archeografo Triestino. Vol. VII. della terza serie. Trieste 1913. — Baccio Zilio Trecentosessantasei lettere di Gian Rinaldo Carli Capodistriano cavate dagli originali e annotate (continuazione e fine; str. 5—45). L'assedio di Trieste (1508) nella poesia (str. 369—382). Lajos de Thallóczy Frammenti relativi alla storia dei paesi situati all'Adria (str. 47—109, 281—367). Antonio de Pellegrini Danni recati dai Turchi nel 1499 alle terre e coloni delle monache di S. Maria di Aquileia extra muros (str. 111—121). Attilio Degrassi Scoperte d'antichità romane nel territorio d'Isola (str. 123—129). Di una tavoletta di legno di Fajum (str. 131—144). Piero Sticotti Antichità scoperte a Trieste (str. 145 do 155). Giovanni Carrara a Pietro Kandler (str. 383—388). Alberto Pusch Antichità romane scoperte ad Ancarano (str. 157—161). Giuseppe Vidossich Quattro lettere inedite di Domenico Rossetti (str. 163—184). Attilio Gentile Giu-

seppe Caprin (str. 185—214). Salvatore Sabbadini Un manoscritto di Antonio Gazzoletti (str. 215—240). Alberto Boccardi Memorie teatrali triestine 1820—1855 (str. 241—267). Arduino Berlam Il veterano napoleonico cav. Bartolomeo Bertolini scrittore di memorie e maestro di scherma (str. 269—277). Attilio Tamaro M. Haberlandt, Oesterreichische Volkskunst (Recensioni, str. 389—398).

Bullettino della deputazione fiumana di storia patria. Volume III. Fiume 1913. — Alfredo Fest, Fiume nel secolo XV. (str. 3—138). Il bar. Giuseppe Eötvös e la questione di Fiume (str. 215—257). Guido Depoli L. G. Cimiotti: Il lungo muro presso la città di Fiume e l'arco antichissimo in questa esistente (str. 139—177). Silvino Gigante La Guardia Nazionale del XLVIII. (str. 177—214). Attilio Depoli Il dialetto fiumano (str. 258—315). Riccardo Gigante Il terremoto del 1750 in un dipinto del Duomo (str. 316—319). — Bibliografia. Spigolature di notizie relative alla storia di Fiume.

Carniola. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Mitteilungen des Museal-Vereines für Krain. Uredniki: Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta. Letnik IV. V Ljubljani 1913. — Dr. Jos. Gruden Gorica in Velikovec ob koncu 16. stoletja. Bergdirektion Idria Die II. Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1805. Dr. Jos. Mantuani Prazgodovinska gomila v Boštanju. Slovstvo. Zapiski. Nekrologi. Društveni vestnik.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izdaje Zgodovinsko društvo v Mariboru. 10. letnik. Uredil Anton Kaspret. Maribor, 1913. — I. Zgodovinski spisi. Dr. Avg. Stegenšek Julijan Valens, ptujski protiškof. — Sv. Peter na Kronski gori I. 1778. — Šmiklavž na Plešivcu. Milko Kos Slovenska osebna imena v „Liber confraternitatum Seccoviensis“. Dr. Fr. Kotnik Dvoje slovenskih fevdnih priseg. Dr. Fr. Kovačič Gospodarska zgodovina dominikanskega samostana v Ptujju. — Šoštanj. Ivan Steklasa O mejah Savinjske marke. Anton Kaspret Privedni zemljevid bovškega glavarstva iz začetka 17. stoletja. — II. Narodopisni spisi. Dr. Fr. Kotnik Andrej Schuster-Drabosnjak. — Koroške narodopisne črtice IV. (Teritev). Fr. Ramovš Slovski doneski iz Trubarjevih del. Dr. Lud. Pivko Pustna kobila. Dr. Fr. Kovačič Vodole. — Naraplje. — O Grundnerju. III. Književna poročila. — IV. Društvena poročila. — V. Imenik društvenikov. — Priloga: St. Kùhar Narodno blágo vogrskij Slovencov.

— — — — 11. Letnik. Snopič 1. — — Ma-

ribor, 1914. — I. Rasprave: Dr. Josip Glonar Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci v predmarčni dobi. Anton Kaspret Juri Dalmatin kot zagovornik škocjanskega župljana. Dr. Metod Dolenc Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 do 1655. — II. Gradivo za krajevne kronike: M. Godec — Fr. Kovačić Limbuš pri Mariboru. — III. Književna poročila. — IV. Društvena poročila. — Priloga: Štef. Kühnar Narodno blágo vogíjskij Slovencov (Konec).

Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskoga arkiva. Uređuje Dr. Ivan Bojničić pl. Kninski. Godina XIV. Sveska 3 i 4. Zagreb 1912. — Dr. Rudolf Horvat Članovi hrvatskoga sabora g. 1588. — — Valpovština u tursko doba. R. Strohal Nekoliko riječi o glagolskoj notarnoj knjizi (protokolu) Gržana Valjkovića. Vjekoslav Klaić Pavao Zondinus i osnutak ugarsko-ilirskoga kolegija u Bologni (1553—1558). Dr. Aleksa Ivić Srbi u Ugarskoj (krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća). — Svaštice.

— — — — Godina XV. Zagreb 1913. — Janko Barlé Biskup Vinković o biskupskom dvoru i franjevačkom samostanu u Kloštru Ivaniću. — — Još nekoliko podataka za životopis Antuna Vramca. Dr. Franjo Bučar Račun Stjepana Konzula Istranina za put iz Uracha na jug u god. 1563. i 1564. Dr. Velimir Deželić Kako su Francuzi g. 1813. otišli iz Karlovca. Dr. Dane Gruber O dukljansko-barskoj i dubrovačkoj nadbiskupiji do polovice XIII. stoljeća. Dr. Karlo pl. Horvat Nekoliko podataka o sultanu Jahiji iz Vatikanskoga arkiva. Dr. Rudolf Horvat Prilozi za povijest Podravine. — — Hrvatska oporuka Nikole Makara od god. 1671. — — Grada za povijest slavonskih tridesetnica g. 1535. do 1539. Dr. Aleksa Ivić Srpski doseljenici u Ugarskoj. — — Nekoliko ćirilskih spomenika iz XVI. i XVII. veka. — — Život Srba u Ugarskoj od smrti kneza Betlena do druge opsade Beča 1629. do 1683. — — Ugarski Srbi od druge opsade Beča do seobe pod Čarnojevićem od g. 1683. do 1690. — Emilijan Laszowski Povijest zagrebačkih Isusovaca od g. 1608.—1618. Rudolf Strohal Prinosi za datiranje vremena u hrvatskim glagolskim spomenicima. Slade Šilović Franjevačka ljekarna u Dubrovniku. Šime Urlić Brat zamijenio brata u turskom sužanjstvu. — Svaštice.

Monumenti di storia fiumana. I. Statuti concessi al comune di Fiume da Ferdinando I nel MDXXX. Pubblicati e tradotti per cura della Deputazione di storia patria da Silvino Gigante. Fiume 1910. — II. Libri del cancelliere. Volume

primo. Cancelliere Antonio di Francesco de Reno. Parte prima: MCCCCXXXVII — MCCCCXLIV. Publica per cura della Deputazione di storia patria Silvino Gigante. Fiume 1912.

Zbornik. Na svjetlo daje „Matica Slovenska“. XIV. zvezek. Uredil Dr. Fr. Ilešić. V Ljubljani, 1912. — Dr. M. Remeš Abbé Martin Kuralt. Dr. Fr. Ilešić Stomškov učitelj Ivan Anton Zupančić.

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Knjiga 194. Razredi historičko-filozofički i filozofičko-juridički. 81. U Zagrebu 1912. — Stjepan Ivšić Akcenat u Gramatici Antuna Reljkovića (str. 1—60). Akcenat u Gramatici Ignjata Alojzije Brlića (str. 61—155). Dr. Josip Šilović O razvoju krivnje u hrvatskom kaznenom pravu (str. 156—181). Dr. Đuro Körbler Dubrovčanin Marko Faustin Galjuf (Gagliuffi), posljednji naš znatniji latinist (1765—1834; str. 182—249).

— — — — Knjiga 196. — — — 82. U Zagrebu 1913. Dr. Đuro Körbler Dubrovčanin Petar Bianchi i nećak mu Didak Dubravica-Arboscelli (str. 1—52). Rudolf Strohal Današnje narječje u Brodu na Kupi (str. 53—85). Dr. Stjepan Tropsch O utjecaju naše narodne poezije na poeziju Nijemaca u Kočevlju (str. 86—100). Dr. Lujo knez Vojnović Dubrovačko-gruške prodaje kuća i ulice staroga Dubrovnika (XIV. do XVII. vijeka; str. 101—123). Stjepan Ivšić Današnji posavski govor (str. 124—254).

— — — — Knjiga 197. — — — 83. U Zagrebu 1913. O. Ambrozije Bačić Nikola Matov Đorđić 1373—1460. (str. 1—8). Dr. Stjepan Ivšić Današnji posavski govor. (Svršetak; str. 9 do 138). Vladoje Dukat O našijem humoristima: Antunu Nemčiću, Janku Jurkoviću i Vilimu Korajcu (str. 139—260).

— — — — Knjiga 199. — — — 84. U Zagrebu 1913. Vjekoslav Klaić Plemići Svetački ili Nobiles de Zempche (str. 1—66). Rudolf Strohal Dijalekat grada Vrbnika na otoku Krku u prošlim vijekovima upoređen sa današnjim (str. 67—152). Dr. Ivan Kasumović Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liriku poeziju (str. 153—236).

Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti potporom kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade. Sabrao i uredio T. Smičiklas. Svezak X. Listine godina 1332.—1342. Zagreb 1912.

— — — — Svezak XI. Listine godina 1342. do 1350. Zagreb 1913.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Edidit Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen XXXIII. — (Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Volumen I.) Hrvatski saborski spisi. Uredio Ferdo Šišić. Knjiga prva: od godine 1526. do godine 1536. U Zagrebu 1912.

— — — — Volumen XXXIV. — Monumenta historiam Usocchorum illustrantia ex archivis romanis, praecipue et secreto Vaticano desumpta. Pars altera. Ab anno 1602. usque ad annum 1620. Collegit et redegit Dr. Carolus nob. Horvat. Additamenta e bibliotheca nationali parisiensi supplevit Vjekoslav Jelavić. Zagrabiae 1913.

Starine. Na svijet izdaje jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XXXIV. U Zagrebu 1913. — Vjekoslav Jelavić Iz prepiske Nikole Bourdina, franceskoga residenta u Dubrovniku (str. 1—56). Pismo zagrebačkoga biskupa i hrvatskoga bana Josipa Draškovića kardinalu Karlu Lorenskomu iz Beča 21. marta 1569. (str. 57—58). Dr. Nikola Zvonimir Bjelovučić Dva dokumenta iz dubrovačke i poljičke republike (str. 59—63). Dr. Karlo pl. Horvat Prilozi za hrvatsku povijest iz arkiva rimskih (str. 64—172). Zapisci (od 1752.—1759.) Ivana Josipovića, župnika križevačkoga. (Prilozi za povijest hrvatsku u XVIII. vijeku iz „liber memorabilium“ župe križevačke. Str. 305—365). Radoslav M. Grujić Građa za kulturnu istoriju Slavonije. Dr. Josip Bösendorfer Parba radi osječke carine među opatijom u Cikadoru i porodicom Korogji (str. 366—378). Rudolf Strohal Bilješke kaptola riječkoga iz 16. vijeka (str. 379—409).

Stari pisci hrvatski. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XXII. U Zagrebu 1913. — Poviest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara. (Bogatstvo i uboštvo). „Velopiesna“ Jerolima Kavanjina (Cavagnini) vlastelina splitskoga i trogirskoga. Priredio za štampu Dr. Josip Aranza.

Djela jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. — Knjiga XXIII. Život i kultura diluvijalnoga čovjeka iz Krapine u Hrvatskoj. (Hominis diluvialis e Krapina in Croatia vita et cultura). Napisao dv. savj. prof. Dr. Gorjanović-Kramberger. U Zagrebu 1913. Tisak Dioničke tiskare. 4°. — Ova je monografija sintetički prikaz rezultata dobivenih tečajem mnogogodišnjih istraživanja autorovih o paleolitskomu čovjeku iz diluvijalnih naslaga otkrivenih u polupećini na brdu Hušnjakovu u Krapini. Odsjeci, koji govore o geološkom karakteru

špiljskih naslaga, o fizičkom ustrojstvu „krapinskoga čovjeka“, o životu i nekim specijalnim kulturnim odnošajima njegovim, u glavnom reasumiraju rezultate poznate iz mnogobrojnih rasprava autorovih objelodanjenih u pojedinim stručnim časopisima. U ostalom dijelu, koji sačinjava pretežni dio radnje, prvi se put obrađuje sistematski čitava paleolitska industrija krapinskoga čovjeka. Konačni rezultat o toj industriji izriče autor ovim riječima: „Što se napose Krapine tiče, to smo za njezinu moustériensku industriju učinili vjerojatnim, da je ona ondje više tisuća godina trajala, pa da nam ona, s obzirom na prisutnost nekih tipova starijega lica, koji sjećaju na acheuléen, dopušta u njoj vidjeti cjelokupnu, tipsku i klasičnu moustériensku industriju, jednaku takovim industrijama Španije (Castillo), Franceske i sjeverne Italije“ (str. 34). Djelu je dodano 15 uzornih tabli.

— — — — Knjiga XXIV. U Zagrebu 1913. — Akcenti u imenica i pridjeva. Napisao Đuro Daničić. Drugo izdanje.

Dr. Ivan Strohal. Pravna povijest dalmatinskih gradova. Dio I. Osnove razvitku pravne povijesti dalmatinskih gradova. Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U Zagrebu 1913.

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga XVI. Urednik Dr. D. Boranić. U Zagrebu 1911. — Drugi dio. Milan Lang Samobor. Tade Smičiklas Narodne pripovijetke iz osječke okoline u Slavoniji (Nastavak). Rudolf Strohal Nešto o životu Vrbničana na otoku Krku u prvoj polovini 17. vijeka. Stjepko Debeljak Nadimci u okolini Sv. Ivana na Zelini. — Manji prinosi. — Treći dio. Dr. D. Boranić Pregled časopisa.

— — — — Knjiga XVII. — — — U Zagrebu 1912. — Drugi dio. Milan Lang Samobor (Nastavak). T. Smičiklas Narodne pripovijetke iz osječke okoline u Slavoniji (Nastavak). Ivan Klarić „Pesekalice“ ili „sanatalice“. Vladimir Ardalić Basne (Iz Bukovice u Dalmaciji). — Manji prinosi. — Treći dio. Dr. D. Boranić Pregled časopisa.

— — — — Knjiga XVIII. Svez. 1 i 2. — — — U Zagrebu 1913. — Prvi dio. Dr. Ivan Kasumović Esopovska basna grčka i rimska u hrvatskom i srpskom narodnom pričanju. — Drugi dio. Milan Lang Samobor (Nastavak). T. Smičiklas Narodne pripovijetke iz osječke okoline u Slavoniji (Svršetak). Andro Jovičević Porodica. Privatno pravo u Riječkoj nahiji u Crnoj Gori. — Sitniji prilozi.

Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik. Napisao Vladimir Mažuranić. Izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti potporom kr. hrv.-slav.-dalm. zemalj. vlade. Svezak III. Grabi — Kanat. U Zagrebu 1912.

— — — Svezak IV. Kanat — Med-. U Zagrebu 1913.

Građa za povijest književnosti hrvatske. Na svijet izdaje jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga 7. Uredio Ivan Milčetić. U Zagrebu 1912. — Dr. Đuro Korbler „Zanovićeve škola“ u Dubrovniku. — — Latinske pjesme Junija Palmotića. Dr. Ferdo pl. Šišić O Šporerovim novinama. Vladoje Dukati Prilozi ka biografiji Jurja Habelića. — — Habelićev „Syllabus“. — — Jedno pismo Katančićevo. — — Jedno pismo Kurelčevo. Dr. Branko Drechsler Prilozi za povijest hrvatske književnosti. N. Petrovsky Iz Ostavine V. J. Grigorovića. Šime Urlić Zbirčica pjesama u zaostroškom monastiru. Dr. Pero Kolendić Dvadeset pjesama Mavra Vetranovića. — — Predstava „Triju kralja“ u Šibeniku g. 1615. Dr. Karlo Horvat Pjesni duhovne oca Bartolomeja Kašića. M. Rešetar Prikazanje kako bratja prodaše Jozefa. Ivan Milčetić Manji prilozi za povijest književnosti hrvatske. Dr. M. Šenoa Pisma Andrije Palmovića Augustu Šenoi. Dr. D. Prohaska Iz predgovora njemačkog prijevoda Marulićeva „De institutione“. — — Dva pjesnička zapisa Mirka Bogovića. — — Jedna pjesma Utješenićeva.

Ljetopis jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1912. 27. svezak. U Zagrebu 1913. U njemu među ostalim nekrolog Milovanu Zoričiću od dra Josipa Šilovića, te rasprava: Dr. Andrija Mohorovičić Razvoj sizmologije posljednjih pedeset godina.

Letopis Matice srpske. Godina LXXXVII. Knjiga 290. U Novom Sadu 1912. — Lj. Lotić O iseljivanju našega naroda u Ameriku. Kosta Strajnić O arhitekturi i umjetničkom obrtu. — Književnost. Glasnik. — Prilog: Rad i imenik Matice srpske za god. 1912.

— — — Godina LXXXVIII. Knjiga 291 do 296. U Novom Sadu 1913. — Dr. Gjorgje Dera Horacijev misli o pesništvu. Dr. Veselin Gjišalović Osnivanje i značaj srpske učiteljske škole u Somboru. T. Gjukić Vojvoda Marko Miljanov. Slobodan Jovanović Graf Julije Andrašić. Marko Maletin Adi — heroj mađarski. Todor Manojlović Andrija Adi, mađarski ličičar. Todor Stefanović Vilovski Beograd posle despota Stevana Lazarevića (1427—1456). Kosta Strajnić O arhitekturi i umjetničkom obrtu (svršetak). Dr. Milan Čurčin Dode i

Ilirstvo. Marko Car Literarna umjetnost. Dr. Milan Šević Posveta prahu oca Srbije, prilog komentaru Gorskog Vijenca. — Pesme, pripovijetke. — Ocene i prikazi knjiga i članaka. — Razno. — Prilog: Rad i imenik Matice srpske za god. 1913.

— — — Godina LXXXIX. Knjiga 297. i 298. U Novom Sadu 1914. — Dr. Jovan Radonić Politički i kulturni razvoj moderne Hrvatske. Dr. Jefta Dedijer Nova Srbija; važnost njena geografskog položaja i pregled oblasti. — Pesme, pripovijetke. Kulturni pregled. Književnost. Glasnik. Prilog: Rad i imenik Matice srpske za g. 1914.

Glas srpske kralj. akademije. XC. Drugi razred 53. U Beogradu 1912. — Pavao Popović Antun Sasin, dubrovački pesnik XVI. veka. St. Stanojević Studije o srpskoj diplomaciji. I. Invokacija. Jov. N. Tomić Mletački pokušaji trovanja mitropolita Vasilija Petrovića 1756. godine. Dr. Božidar Prokić Postanak ohridskog patrijarhata. Nikola Radojčić Prva ženidba Stefana Prvovenčanog.

— — — XCII. — — 54. U Beogradu 1913. — Dragutin Kostić Tajno pisanje u južnoslovenskim ćirilovskim spomenicima. D. N. Anastasijević Još o godini smrti Nemanjine. Stanoje Stanojević Studije o srpskoj diplomaciji: II Intitulacija. III Inskripcija. IV Salutacija. Stojan Novaković „Baština“ i „Boljar“ u jugoslovenskoj terminologiji srednjega veka. Jov. N. Tomić Turski pohod na Crnu Goru 1756. godine.

Srpska kraljevska akademija. Spomenik LI. Drugi razred 43. U Beogradu 1913. — St. Novaković Ljetopis caremь srьbskьmь druge polovine XVI veka. Jov. N. Tomić Jedan podatak za pitanje o megdanu u Srba iz 1599. godine. Rad. M. Grujić Tri pisma česara Leopolda I. carigradskim patrijarsima. — — Prilozi za istoriju Srba u Austro-Ugarskoj u doba patrijarha pećskog Arsenija III. Crnojevića. — — Odnosaji svetogorskih i drugih manastira sa mitropolitima karlovačkim. — — Prilozi za istoriju seobe Srba u Rusiju. — — Sedam pisama pećskog patrijarha Vasilija Brkića. — — Nekoliko dokumenata za srpsku historiju. — — Prilozi za istoriju odnošaja karlovačkih mitropolita i episkopa sa istokom i Sv. Gorom. — — Pisma pećskih patrijaraha iz drugog i trećeg decenija XVIII. veka. Lj. Kovačević Zbirka dokumenata risanske porodice Čelovića (1689—1724).

— — — **Srpski etnografski zbornik.** Knjiga 18. Naselja srpskih zemalja. Knjiga VIII. Uredio Dr. J. Cvijić. U Beogradu 1912. — Rista

T. Nikolić Krajište i Vlasina. Lj. Pavlović Antropogeografija Valjevske Tamnave.

— — — — Knjiga 20. Naselja srpskih zemalja. Knjiga IX. Uredio Dr. J. Cvijić. U Beogradu 1913. — Marinko T. Stanojević Zaglavak. Pop Savo Nakićenović Boka. Borivoje Milojević Radevina i Jadar.

— — — — **Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda.** Drugo odeljenje. Spomenici na tuđim jezicima. Knjiga IV. Ispisi iz bečkih državnih arhiva u kojima su dokumenti za delo „Crna Gora i Austrija u 18. veku“ od Dra Vladana Gjorgjevića. Beograd 1913.

— — — — **Posebna dela.** Crna Gora i Austrija u XVIII. veku napisao Dr. Vladan Gjorgjević. U Beogradu 1912. — Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka. Prikupio i uredio Stojan Novaković. U Beogradu 1912. — Borba za samostalnost katoličke crkve u Nemanjićskoj državi od St. Stanojevića. Beograd 1912.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Antiquarische Abteilung. VI. Die römische Stadt Doclea in Montenegro. Unter Mitwirkung von L. Jelić und C. M. Iveković herausgegeben von Piero Sticotti. Mit einer Tafel und 148. Abbildungen im Texte. Wien 1913. In Kommission bei Alfred Hölder. — Ovo djelo posvećeno uspomeni Ottona Bendorfa plod je istraživanja, što ga je u dva maha i to g. 1892. te 1902. pisac poduzeo uz sudjelovanje Dra. L. Jelića i arhitekta Ćirila M. Ivekovića na tlu rimske Docleje (Duklje) u Crnoj Gori. U njem je u osam poglavlja iscrpivo prikazano sve, što je poznato o tomu gradu.

U prvom se poglavlju navode literarne vijesti, što su se sačuvale o Docleji, raspravlja se o imenu Doclea i prikazuju se u kratko rezultati polučeni od drugih istraživača na tlu toga grada. U drugom i trećem poglavlju prikazani su naročito geografski odnošaji grada i okolice u sadašnjosti i prošlosti. Među ovima osobito antikna cestovna mreža. Napose je govora o rimskim grobljima i rimskom vodovodu. Četvrto i peto poglavlje bavi se samim gradom. Prikazuje se tloris grada, konstrukcija i smještaj gradskih zidova i utvrda; zatim pojedine građevine sa svojim rekonstrukcijama, nađeni predmeti te u opće rezultati iskanjanja. U šestom su poglavlju skupljeni epigrafski spomenici, na temelju kojih se u sedmom poglavlju prikazuje razvoj gradskih prilika rimske Docleje. Osmo poglavlje, obrađeno po Luki Jeliću, prikazuje Docleju u doba ranoga srednjega vijeka.

Janko Barlè. Remete. Povjesni podaci o

samostanu, župi i crkvi. S osam slika i tlocrtom. Zagreb. Tisak i naklada Marka Mileusnića. 1914. Cijena 40 filira. — Pisac prikazuje povijest negdašnjega pavlinskoga samostana u Remetama kraj Zagreba, povijest i donekle umjetničku vrijednost njegove crkve, povijest remetske župe od njezina utemeljenja (1812) do danas. Donosi kratke životopise svih dosadašnjih remetskih župnika, opisuje kapelu sv. Mihaela u Gračanima, koja potpada pod remetsku župu, ističe važnost Remeta kao prošteništa. Napokon navodi sve znamenite ljude i pavlinske redovnike, za koje se znade, da su bili pokopani u remetskoj crkvi. Djelo je urešeno sa osam slika i jednim tlocrtom.

— — — — Naše diecezanske sinode. U Zagrebu. Hrvatsko katoličko tiskovno društvo. 1913. — Pisac iznosi historijat svih dosad poznatih diecezanskih sinoda, što su se obdržavale u zagrebačkoj biskupiji počevši od 14. stoljeća za blaž. biskupa Augustina Kazotija pa do god. 1803., kada se za Maksimilijana Vrhovca obdržavala posljednja.

Dr. F. Bučar. Povijest reformacije i protureformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj. Cijena K 1:50. Varaždin 1913. — Ovu je raspravu pisac, koji se bavi specijalno s poviješću protenstanzma u hrvatskim zemljama, objavio pred tri godine u varaždinskim novinama „Naše pravice“, a sada ju je proširenu i nadopunjenu po drugi put izdao. Ponajprije obrađuje razvoj reformacije i protureformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj. Zatim prikazuje narodne tradicije o protestantizmu u ovim krajevima. Na koncu dodaje nekoliko historičkih priloga za povijest protureformacije u Medjumurju, te indeks osoba i mjesta.

M. v. Czerliën. Auf slavischen Spuren. Zagreb 1914. Kommissionsverlag der Verlagsbuchhandlung Mirko Breyer. Tiskara i litografija C. Albrechta. — Obradujuć prošlost Slavena oslanja se pisac ponajviše o nazore Martina Žunkovića, skupljene u njegovu djelu „Die Slaven ein Urvolk Europas“, i nastoji da ih dalje izgradi.

Dr. Petar Karlić. Matica Dalmatinska. Dio I.—III. U Zadru 1913. Izdala „Matica Dalmatinska“. Tisak Dioničke tiskare u Zagrebu. Cijena K 2.—.

Povodom pedesetgodišnjice svoga osnutka povjerila je „Matica Dalmatinska“ autoru, da izradi njezinu povijest. Ovu je zadaću autor časno riješio. Ta povijest nije samo prikaz Matičinih društvenih analiza, već prikaz cjelokupnoga njezinoga djelovanja, a kroz to slika kulturnoga i narodnosnoga preporoda Dalmacije u XIX. stoljeću, koji je neposredno vezan sa radom Ma-

tice Dalmatinske. Pisac dijeli povijest Matičinu na tri glavne faze, od kojih svaku obrađuje u posebnoj poglavlju. Počinje sa prvim počecima (1848—49) i dolazi do konca predsjednikovanja dra B. Petranovića (1874). Zatim prikazuje doba predsjednikovanja dra M. Klaića (1875 do 1896), te napokon doba od smrti Klaićeve do sjedinjenja sa „Maticom Hrvatskom“ (1896 do 1912). Djelo je urešeno sa osam portretnih slika zaslužnih „matičara“.

Obstlt. Anton Lešić. Das Entstehen der Militärgrenze und die Geschichte der Stadt und Festung Brod a./S. Mit 8 Illustrationen. Zagreb 1914. Königl. Landesdruckerei. — U glavnom je prikazana povijest grada Broda na S. od početka ustrojenja slavonske granice do danas.

Dr. Aleksa Ivić. Tri odseka iz života Srba u Ugarskoj od 1552. do 1596. godine. Cena 1

krunu. Zagreb 1913. Štampa kr. zemaljske tiskare.

Dr. Dragutin Prohaska. Ilirizam u Osijeku (1835—1849). Predavanje držano u Osijeku dne 4. i 7. listopada 1911. Otisak iz „Savremenika“ 1912. Dionička tiskara u Zagrebu 1913.

Slobodni i kr. glavni grad Zagreb. Izdala općina slob. i kr. glavnoga grada Zagreba god. 1913. Reprodukcijska slika i tisak Dioničke tiskare u Zagrebu. — Tekst toga albuma iz pera Vjekoslava Klaića upravo uzornim načinom u markantnim crtama prikazuje kako sveukupni život grada Zagreba u prošlosti i sadašnjosti, tako i njegove prirodne i umjetničke karakteristike. Izbor slika, kojih ima 23, nije bio sretan, jer većina njih ne ističe one dijelove grada, koji su za nj karakteristični i prema kojima bi si i tudinac mogao stvoriti jasniju sliku o njemu.

